

Религиозен екстремизъм, миграция и финансиране в контекста на религиозния икономикс"

Петкан Илиев

Финансирането на тероризма отново излезе на преден план след като шестима от задържаните преди 5 дни 43-ма души за финансиране на терористи са привлечени като обвиняеми. Петима от тях са в ареста за 72 часа, а шестият е обвинен задочно и е обявен за международно издирване. Всеки един от шестимата е извършвал небанкови парични операции по метода „хавала“ в особено големи размери – общо от всички не по-малко от 25 млн. евро.

Кои са обаче корените и методите за финансиране на религиозния екстремизъм/тероризъм?

В средата на 60-те години излезна на екран един от най-успешните „спагети“ уестърн филми „Добрият, лошият и злият“. По аналогия, един от най-изявените представители на т. нар. „религиозен икономикс“ Лари Янаконе, в съавторство с Ели Берман публикува своята програмна статия „Религиозният екстремизъм: добрият, лошият и смъртоносният“¹. Двата автори предлагат един своеобразен алтернативен анализ на религиозния екстремизъм, пречупен през икономическата теория и по-конкретно през принципите на религиозния икономикс. При традиционните вероизповедания на преден план излиза груповия елемент, масовия характер на религиозната услуга, която е еднотипна за всички вярващи. Индивидуализмът, личните характеристики и проблеми остават на заден план. Тази религиозна пазарна ниша, която масовите вероизповедания изпускат, се запълва от „новите секти“, което до голяма степен е своеобразно обяснение на продължаващото търсене на религиозни услуги и идеи и на различни видове религии. В тази религиозна пазарна ниша попадат и религиозните движения, чиито характеристики определят тяхната принадлежност към т. нар. религиозен екстремизъм/тероризъм.

При по-внимателен и задълбочен анализ на религиозния екстремизъм, става ясно, че богословските обяснения повдигат повече въпроси, отколкото да дават отговор на проблема. Ако теологията и религиозните идеи са толкова важен елемент от теоретичната конструкция на екстремизма, защо тогава религиозните организации не са най-големите терористични структури? И ако „животът в отвъдното“ е ключов елемент от мотивите за саможертва на терористите, защо има нерелигиозни групи, като "Тамилските тигри" (LTTE), например, които са отговорни за повече самоубийствени атентати отколкото други организация, вкл. религиозни? Защо самоубийствените атентати се свързват с всички религии и конфесии (вероизповедания), но само една от

¹ **Laurence R. Iannaccone** (Department of Economics, George Mason University, Fairfax, VA 22030), **Eli Berman** (Department of Economics, University of California at San Diego, San Diego, CA), Religious extremism: the good, the bad, and the deadly, Prepared for a special issue of *Public Choice* on the Political Economy of Terrorism, edited by Charles Rowley. <http://econweb.ucsd.edu/~elib/rer.pdf>.

тях в днешно време е извършител на подобни действия и то нейно направление/направления (Ислямска държава, ал-Кайда и др.), което най-добре се описва като "сектантски" тип организация? И защо най-войнствените секти посвещават голяма част от своята енергия за доброволчески и благотворителни дейности, като например изграждането на образователни институции, здравни заведения, агенции и структури предлагащи различни социални услуги?

На пръв поглед, връзката между религиозния екстремизъм и тероризма изглежда очевидна. Религиозните екстремисти са готови да убиват, защото те са прегърнали религиозната идеология, която подкрепя насилието тогава, когато то е „в служба на Бога“. От една страна, те нямат съчувствие към жертвите си, защото тези жертви са врагове на Бога, а от друга - те жертват собствения си живот, защото очакват признание и благоденствие след смъртта, като награда за собствената си саможертва и форма на "мъченичество."² Едва ли обаче, конвенционалните възгледи за насилието породено от религиозния екстремизъм, особено тези, които са подчертано свързани с т. нар., войнстваща теология могат да ни дадат цялостно обяснение на съвременния „религиозен“ тероризъм. Нещо повече, не всички екстремистки и терористични атаки са „обвързани“ с религиозни подбуди и мотиви, пример "Тамилските тигри" (LTTE).³

Кои са все пак причините, мотивите и характеристиките, които доведоха до лавинообразно нарастване на религиозния екстремизъм и тероризъм? Във всеки случай не са, или поне не са изцяло свързани с богословските обяснения, теологията и религиозните идеи, а по-скоро зад тези процеси стоят концепции и закономерности свързани с т.нар. религиозен икономикс.

На първо място, особено внимание се отделя на нововъзникващите религиозни учения, които „притежават“ всички онези специални атрибути на "сектантския" тип религии. Сектите са особено умели в предлагането на т.нар. клубни блага/стоки, както материални, така и духовни. Когато правителствата и икономическите агенти функционират незадоволително, тези секти/движения често стават основни доставчици на социални услуги, носители на политически послания от социално-икономически характер и „принуждават“ силовите потребители да се обвържат с тях. Успехът им като доставчици се дължи в много по-голяма степен на предимствата пораждани от тяхната организационна структура, отколкото на религиозните им идеи и компетенции⁴. В някои от завладените територии, например, „Ислямска държава“ отваря болници, строи пътища, пуска автобусни линии, отваря отново училищата (най-малкото за момчетата) и лансира програми за подпомагане на дребните предприятия и местната икономика. В Сирия, където хлябът е основна храна, ислямистите съсредоточават своето „инвестиционно“ внимание върху хлебопроизводството и хлебарниците, за да осигурят прехраната на населението, често заплашвано от глад. Според американското разузнаване ръководителите на „Ислямска държава“ се вдъхновяват от изпитаните методи на шиитската военна групировка Хизбула в Ливан и отделят значителни човешки и финансови ресурси за възстановяване на услуги от първа необходимост като: електричество, течаща вода и канализация.⁵

² Вж. Wintrobe, R., Can suicide bombers be rational?, November 5, 2001, University of Western Ontario; Sprinzak, E., Rational Fanatics. *Foreign Policy*. Sep/Oct. 2000, Issue 120, p. 66.

³ Вж. Пак там, Laurence R. Iannaccone, Eli Berman, <http://econweb.ucsd.edu/~elib/rex.pdf>, p.2.

⁴ Вж. Пак там, Laurence R. Iannaccone, Eli Berman, <http://econweb.ucsd.edu/~elib/rex.pdf>.

⁵ Вж. <http://e-vestnik.bg/21474/zivotat-pod-vlastta-na-islyamska-darzhava-pogled-otvatre/>, 16.10.2014.

На второ място, войнстващата религиозност най-ефективно се контролира чрез комбинация от политики, които от една страна водят до нарастване на преките разходи за насилие (осигуряване на въоръжение, пари, обучение и пр.), а от друга - създават условия за конкуренция между традиционните религии (християнство, ислям) и сектантските движения, осигуряват по-добри социални услуги отколкото публичния сектор (дори в някои случаи заместват ролята на държавата и нейната социална политика) и насърчават развитието на частния сектор (играят ролята на финансираща институция – заеми или безвъзмездна помощ). За осъществяването на тези политики са нужни значителни финансови ресурси. В тази връзка, ИД контролира значителни индустриални и търговски активи/дейности, природни ресурси и минерални суровини - от суров петрол до земеделски продукти и полезни изкопаеми. По консервативни оценки, през 2014 г. Ислямска държава контролира активи за над 2 трлн. US \$, с текущ годишен доход в размер на 2,9 млрд. US \$.⁶ Така например, джихадистите от Джебха ал-Нусра, които преди време обявиха, че вече не са свързани с ал-Каида и приеха наименованието Джебха Фатах Шам, са получавали досега само от донори по 25 млн.долара месечно за 10-те хиляди джихадисти от тази структура. Счита се, че обещаните дарения в бъдеще, ще възлизат месечно на около десет милиона щатски долара за новата организация, което орязване ще се отрази на „победите“, които те постигат. Нещо повече, недостигът на външен финансов ресурс се допълва от наличието на местни източници на финансиране, като поддържане и развитие на земеделско производство, индустриални производства, подкрепа на дребния и среден бизнес, производство и продажба на суров петрол, платени посредници за освобождаването на западни заложници и пр. стопански дейности. Така например, според сирийските бунтовници платформите, контролирани от „Ислямска държава“ произвеждат между 30 000 и 70 000 барела на ден⁷..

На трето място, религиозният екстремизъм залага на т. нар. „добро управление“. Ислямистите организират нови съдилища, за да наложат стриктното си тълкуване на шериата. Те наказват най-вече крадците, като им режат ръцете. Но това е повод за разправа и с много християни и членове на малцинства, изповядващи друга религия, които биват осъждани на смърт заради вярата си. ДАЕШ (арабския акроним на „Ислямска държава“) създава диван-ал-хисба (служба за контрол), която следи пазарите, използването на мерките и теглилките и пр., както и изгражда диван-ал-закат (ислямска данъчна служба). А службата за налагане на добродетели и борба с порока („религиозната полиция“) пък налага на жителите своята представа за морал по примера на еквивалента ѝ в Саудитска Арабия. Желанието за „добро управление“, според ислямистките критерии, идва от върха на „Ислямска държава“. С първата си декларация, публикувана след завладяването на Мосул, самопровъзгласилият се за халиф Ал-Багдади призова „учените, просветените, съдиите, лекарите, инженерите и всички, които имат военен или административен опит“ да участват в управлението на териториите, контролирани от „Ислямска държава“.⁸

⁶ Вж. Islamic State: The Economy Based Terrorist Funding, By Jean-Charles Brisard and Damien Martinez, Thomson Reuters Accelus, October 2016, http://cat-int.org/wp-content/uploads/2016/06/White-Paper-IS-Funding_Final.pdf.

⁷ Вж. <http://www.alhayat.com/Articles/16718762>; <http://e-vestnik.bg/21474/zhivotat-pod-vlastta-na-islyamska-darzhava-pogled-otvatre/>, 16.10.2014.

⁸ Вж. Пак там, <http://e-vestnik.bg/21474/zhivotat-pod-vlastta-na-islyamska-darzhava-pogled-otvatre/>, 16.10.2014.

На четвърто място, много важна характеристика на религиозният екстремизъм в неговата съвременна форма е овладяването на финансовата сфера. "Ислямска държава" е пуснала в обръщение своя собствена валута, с която търгува петрол в Източна Сирия. Джихадистката групировка е наредила на всички търговци на петролни продукти от Източна Сирия да използват нейната парична единица - златен динар, който се търгува в местните обменни бюра и се разменя срещу 190 щатски долара.⁹ В основата на горната концепция стои теорията за т. нар. „шериатски/ислямски“ финанси. Счита се, че 1,6 млрд. мюсюлмани по света искат да намират финансови услуги, съответстващи на забраната на исляма да се използват лихви. Броят на университетите във Великобритания, преподаващи ислямско банкиране нараства, заедно с очакването обемът на този финансов пазар в света след 2 г. да превиши 3,4 трлн. долара. Към 2020 г. сектора на ислямското банкиране ще се нуждае от над 1 млн. професионалисти, според доклад на Международния ислямски финансов център на Малайзия. По данни на Университета в Източен Лондон в момента 59 британски висши учебни заведения предлагат курс по изучаване на шериатски финанси, което е 6 пъти повече от преди 10 години. Преди 2 години Обединеното кралство стана първата неислямска държава, която емитира дългови инструменти, съответстващи на законите на шериата - т.на. бондове сукук.¹⁰

Пето, Експанзията на шериатските финанси има и свой индустриален аналог. Постепенно започва да си пробиват път т. нар. халал-стандарти за производството на хранителни стоки отговарящи на ислямските традиции и норми. Засега няма единен сертификат за продуктите "халал". В Централния съвет на мюсюлманите в Германия, например, се надяват скоро да бъде приет единен сертификат. "Това ще даде на хората общовалидна дефиниция за понятието "халал" и ще ги освободи от нуждата да проучват кой от използваните различни сертификати е надежден и кой не".¹¹ В САЩ на всички ниво на хранителната верига халал-храните вече заемат малка, но все по-бързо растяща ниша. Общите продажби на халал-храни се очаква да достигнат 20 млрд. долара за тази година, което е с една трета повече от 2010 г., според данни на Islamic Food and Nutrition Council of America, която сертифицира продукти халал и насърчава образователните инициативи по темата. Така например, през 1998 г., когато стартира свой сайт, с който американците могат да откриват такива локации, Шахид Амануллах открива само 200 места. Днес вече има 7600 места (бел. моя - сайтът включва и няколко места в София) и продажбите на халал храна извършвани в тези обекти надхвърлят 2 млрд. долара. Големите имена в сектора на пакетираните храни също започват да навлизат в производства по стандартите на „халал-храните“. Световният гигант Mondelez International играе съществена роля в продажбите на храни в предимно мюсюлмански държави като Индонезия и Саудитска Арабия, където халал е стандарт. Най-голямата компания в света за хранителни продукти Nestle има 151 завода за продукти халал (от Малайзия до Пакистан), и разпространява стотици сертифицирани стоки по света.¹² Навлизането в хранителната индустрия на ислямските стандарти в

⁹ Вж. <http://www.dnes.bg/world/2016/07/10/isliamska-dyrjava-veche-si-ima-i-svoia-valuta.308482>.

¹⁰ Вж. <http://www.bloomberg.com/news/articles/2014-08-07/shariah-study-lures-non-muslim-students-in-asia-islamic-finance>.

¹¹ Вж. <http://www.dw.com/bg>, 30.06.2014.

¹² Вж. <http://www.bloomberg.com/news/articles/2016-09-14/america-loves-muslim-food-so-much-for-a-clash-of-civilizations>.

Новия и Стария свят създава своеобразно легитимиране на фундаменталистки религиозни настроения. И ако уестърн филмите създадени от италиански режисьори получиха названието „спагети уестърн“, то аналогично религиозният фундаментализъм преминаващ в редица случаи в екстремизъм може да го наречем „халал екстремизъм“ по аналогия с халал храната, подготвена според ислямските закони и завладяваща вече САЩ от края на 90-те години.

На шесто място, религиозният екстремизъм се появява и израства в определена социална среда. На практика една успешна и силна организация, обикновено не задава, като свое основно оръжие за действие на своите членове, саможертвата и тероризма в различните му форми. Тероризмът е, както често се цитира, оръжие на слабите.¹³ Това предполага, че именно провалът в социалната сфера на много мюсюлмански държави в съвременния свят, генерира тероризъм. На свой ред, социалните проблеми на редица мюсюлмански държави могат да имат и исторически корени. Значителният капацитет за въздействие на мюсюлманската религия дава възможност да се генерира и проповядва идеята за социално сближаване (в настоящето и отвъдното), която идея комбинирана още в ерата на Халифата със слабостта на държавата води до липсата на последователен управленски механизъм. При една такава ситуация, легитимност на решенията може да бъдат предоставена само от религиозните власти, но при липса на официална процедура за това, на преден план излизат сектантския тип религиозни организации, със строга йерархия и лидерство, които като идеология принадлежат към религиозния фундаментализъм и неговия краен вариант – религиозният екстремизъм..

В тази връзка, често срещано мнение, както в ежедневната преса, така и в редица академични анализи, е че основна причина за наличие на религиозно насилие са бедността и голямото неравенство в доходите в едно общество или даден географски район. Алън Крюгер¹⁴ оспорва това твърдение. Той констатира, че атентаторите самоубийци са добре образовани и не принадлежат към по-бедните слоеве на обществото. Ислямските терористи са по-скоро произхождащи от средната класа и имащи относително по-високо образователно равнище. Според Крюгер, по-високото образователно ниво е признак за по-висока ангажираност и съпричастност към терористичната кауза, както и потенциал да се подготвят и да изпълняват самоубийствени задачи. В тази връзка, той счита, че религиозният терорист е завършен фанатик и в преобладаваща си част, с по-високо образователно ниво. Независимо, че според изследване на Международния център по изучаване на радикализацията към лондонския университет „Кингс Колидж“, повече от половината европейски ислямисти имат криминално минало и се присъединяват към групировките, защото те им обещават „изкупление на греховете“. „Все повече анализатори достигат до извода, че терористите произлизат от средната класа. Осама бин Ладен бе син на милионер, а

¹³ Вж. Hoffman, Bruce, *Inside Terrorism*. New York: Columbia University Press, June 2006, pp. 456.; McCauley, Clark, "Making Sense of Terrorism After 9/11", to appear in Rosemarie Moser, ed., *Shocking Violence II: Violent Disaster, Terrorism and War Affecting Our Youth*. Charles C. Thomas Press., Цит. по Wintrobe, R., Can suicide bombers be rational?, November 5, 2001, University of Western Ontario

¹⁴ Вж. Alan B. Krueger, *What Makes a Terrorist: Economics and the Roots of Terrorism*, Princeton University Press, New Edition, 2008, 248 pp.

терористите, устроили терористичния акт от 11 септември са били студенти“, заявява директорът на центъра Питър Нойман.¹⁵

На седмо място, държави/правителства, които не осигуряват ефективна и солидарна социална политика, т.е. липсва държавност в тази сфера, „принуждават“ своите граждани да напускат родните си места и да търсят алтернативни източници на социално сближаване в развитите икономики, което съчетано с военните конфликти поражда миграционните процеси. В този специфичен „ислямски социален модел“, на преден план излизат новите играчи (независими организации като харизматични религиозни секти), които да предоставят „новата алтернатива“ на вярвящите, вкл. да стимулират миграцията за да могат легално да внедрят религиозни терористи в държавите-мишени.¹⁶ Подобна оценка съвпада и с очевидната промяна в стратегията на Ислямска държава, която от няколко години е подложена на въздушни удари от Русия и водената от САЩ международна коалиция, вкл. настъпления по суша от страна на местни сили и военни формирования. Стивън Кейлин и Ахмед Толба от Ройтерс, пишат, че вместо да призовава привържениците си да заминават за нейния самопровъзгласил се халифат, тя ги прикани да действат на местна почва, като използват всякакви налични средства. "Ако тираните тръшнат вратата за миграция пред лицата ви, тогава отворете вратата за джихад пред техните лица и направете така, че техните действия да се обърнат срещу самите тях", се казва в аудио послание на говорителя Абу Мухамад ал Аднани, визиращо опитите на западните правителства да попречат на чуждестранни бойци да заминават, за да се присъединяват към групировката.¹⁷

Миграционният проблем е свързан и с два други аспекта на проявление на религиозния екстремизъм:

- Според известният социолог Зигмунд Бауман, причините за трагедията с бежанците трябва да се търсят във „фатално сбърканите оценки“ и "военните интервенции с тежки последствия", от които в условията на криза печели оръжейната индустрия, и които принудиха милиони хора да бягат от избухналите насилия в техните страни.¹⁸ Религиозните военни конфликти и самоубийствените религиозни атентати, от една страна захранват военната икономика и свързаните с оръжейния бизнес групировки, вкл. Ал.Кайда, Ислямска държава и др., а от друга – захранват бежанския поток, който дава

¹⁵ Вж. ICSR Report: Criminal Pasts, Terrorist Futures: European Jihadists and the New Crime-Terror Nexus, 11/10/2016, <http://icsr.info/wp-content/uploads/2016/10/ICSR-Report-Criminal-Pasts-Terrorist-Futures-European-Jihadists-and-the-New-Crime-Terror-Nexus.pdf>; <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/isis-recruiting-violent-criminals-gang-members-drugs-europe-new-crime-terror-nexus-report-drugs-a7352271.html>

¹⁶ Вж. Wintrobe, R., Can suicide bombers be rational?, November 5, 2001, University of Western Ontario.

¹⁷ Вж. As 'caliphate' shrinks, Islamic State looks to global attacks, Sun, Jul, 31, 2016, <http://af.reuters.com/article/worldNews/idAFKCN10B0IN>.

¹⁸ Вж. <http://sciencev2.orf.at/stories/1764698/index.html>; http://www.deutschlandradiokultur.de/zygmunt-bauman-die-angst-vor-den-anderen-wir-muessen-lernen.950.de.html?dram:article_id=365791; <http://www.zeit.de/2015/44/fluechtlinge-willkommenskultur-rechte-konservative>

възможност за по-лесно проникване в Западна Европа и същевременно носи допълнителен финансов ресурс посредством нелегалния трафик на хора;

- Вторият аспект е свързан с факта, че религиозните терористични групировки участват в бежанския трафик, както като донори, т.е. плащат на ръка на една част от бежанците, така и като трафиканти, получаващи определена част от парите генерирани при нелегалния трафик. Неслучайно, италианският правосъден министър Андреа Орландо заяви, че следователи проучват дали групировката "Ислямска държава" участва в управляването на мигрантския поток от Либия. В този смисъл, ролята на ислямските бойци, които контролират райони в Либия, е "следа, която се оформя в последните седмици". Според него, властите не са открили категорични доказателства, но има улики, които привличат вниманието на прокурорите по борба с тероризма. Подозренията са, че парите, плащани на трафикантите, се използват за финансиране на терористични дейности. Италианските власти се стремят да насочат действията си не само към хората, които управляват трафикантските лодки през Средиземно море, а и към организаторите, които плащат милиони за пътуванията.¹⁹ На практика, никой няма интерес този огромен миграционен проблем да бъде разрешен, тъй като стотици хора се „хранят“ от него. Една значителна част от тях са държавни служители. По данни на Европол трафикантските мрежи в Европа са спечелили през 2015 г (голямата вълна) 6 млрд. евро. Поне една трета от тези пари са изкарани в България. Публична тайна е, че организирани престъпни групи, които се занимаваха с контрабанда на цигари и наркотрафик се ориентираха към по-доходния и по-безопасен трафик на хора.²⁰ Анализирайки по-горните факти може да се направи обоснован извод, че „даването на пари на ръка“ на мигрантите за да поемат пътя към Европа се оказва и своеобразен трансфер на парични средства, тъй като на европейска територия свързаните с ИД трафиканти прибират „раздадените“ пари. Неслучайно, Яя Фанусие (YaYa Fanusie), директор анализи във фондацията "Център за санкции и незаконно финансиране" и бивш анализатор в ЦРУ по въпросите на борбата с тероризма заявява, че ИД вероятно ще търси пари от всякакви източници, докато територията ѝ намалява - благотворителни организации, групи с идеална цел, симпатизиращи богати дарители, или системата хавала (алтернативна система използвана в редица страни по света, при която се правят вътрешни или международни трансфери на пари, без те да минават през официалните финансови институции).²¹

В заключение, може да се каже, че икономическата теория на религиозния екстремизъм е само една малка част от много по-голямата теоретична концепция за икономическите аспекти на свръхестественото, която обяснява от една страна, устойчивостта на вярата в свръхестественото, а от друга - неизбежното отделяне на

¹⁹ Вж. <http://www.dailymail.co.uk/wires/ap/article-3723670/Italian-investigators-suspect-IS-role-Libya-migrant-flows.html>.

²⁰ Вж. http://frognews.bg/news_120667/, 12.10.2016.

²¹ Вж. As territory shrinks, IS group looks for new money sources, Associated Press, Oct. 19, 2016 4:44 AM ET, http://hosted2.ap.org/APDEFAULT/3d281c11a96b4ad082fe88aa0db04305/Article_2016-10-19-US-Islamic%20State-Financing/id-4c1f6ac102934074a46e50692f7282d2.

религиозни групи от деноминационния континуум, респ. преминаване от „милостивата“ църква към екстремистките "секти". Екстремистките сектантски групи са мощни идейни религиозни движения, в чиято идеологическа концепция е заложено „отнемането“ на натрупалото се високо напрежение в обществото като цяло. Техните строги изисквания и „морални“ от религиозна гледна точка принципи, дават възможност да предоставят на своите потенциални членове, и по-специално за тези от периферията на обществото, необичайно големи ползи. По този начин от икономическа гледна точка се обяснява как екстремистките религиозни групи могат да съществуват и да просперират в съвременното общество, населено с перфектно функциониращи и рационално вземащи решения граждани и институции.²²

Използвана литература

1. ICSR Report: Criminal Pasts, Terrorist Futures: European Jihadists and the New Crime-Terror Nexus, 11/10/2016, <http://icsr.info/wp-content/uploads/2016/10/ICSR-Report-Criminal-Pasts-Terrorist-Futures-European-Jihadists-and-the-New-Crime-Terror-Nexus.pdf>; <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/isis-recruiting-violent-criminals-gang-members-drugs-europe-new-crime-terror-nexus-report-drugs-a7352271.html>;
2. **Alan B. Krueger**, What Makes a Terrorist: Economics and the Roots of Terrorism, Princeton University Press, New Edition, 2008, 248 pp.
3. **Hoffman, Bruce**, *Inside Terrorism*. New York: Columbia University Press, June 2006, pp. 456.;
4. **Laurence R. Iannaccone** (Department of Economics, George Mason University, Fairfax, VA 22030), **Eli Berman** (Department of Economics, University of California at San Diego, San Diego, CA), Religious extremism: the good, the bad, and the deadly, Prepared for a special issue of *Public Choice* on the Political Economy of Terrorism, edited by Charles Rowley. <http://econweb.ucsd.edu/~elib/rex.pdf>;
5. **Sprinzak, E.**, Rational Fanatics. *Foreign Policy*. Sep/Oct. 2000, Issue 120;
6. **Wintrobe, R.**, Can suicide bombers be rational?, November 5, 2001, University of Western Ontario;
7. <http://www.alhayat.com/Articles/16718762>; <http://e-vestnik.bg/21474/zhivotat-pod-vlastta-na-islyamska-darzhava-pogled-otvatre/>, 16.10.2014.
8. As 'caliphate' shrinks, Islamic State looks to global attacks, Sun, Jul, 31, 2016, <http://af.reuters.com/article/worldNews/idAFKCN10B0IN>
9. <http://www.bloomberg.com/news/articles/2014-08-07/shariah-study-lures-non-muslim-students-in-asia-islamic-finance>.

²² Вж. Пак там, **Laurence R. Iannaccone, Eli Berman**, <http://econweb.ucsd.edu/~elib/rex.pdf>.

10. <http://www.bloomberg.com/news/articles/2016-09-14/america-loves-muslim-food-so-much-for-a-clash-of-civilizations>.
11. <http://www.dailymail.co.uk/wires/ap/article-3723670/Italian-investigators-suspect-IS-role-Libya-migrant-flows.html>.
12. <http://www.dnes.bg/world/2016/07/10/isliamska-dyrjava-veche-si-ima-i-svoia-valuta.308482>.
13. <http://www.dw.com/bg>, 30.06.2014.
14. http://www.deutschlandradiokultur.de/zygmunt-bauman-die-angst-vor-den-anderen-wir-muessen-lernen.950.de.html?dram:article_id=365791;
15. <http://e-vestnik.bg/21474/zhivotat-pod-vlastta-na-islyamska-darzhava-pogled-otvatre/>, 16.10.2014.
16. http://frognews.bg/news_120667/, 12.10.2016.
17. <http://sciencev2.orf.at/stories/1764698/index.html>;
18. <http://www.zeit.de/2015/44/fluechtlinge-willkommenskultur-rechte-konservative>